

Участь українських організацій громадянського суспільства в документуванні вчинених РФ в Україні злочинів

Палій Г.О., головний консультант, канд. політ. наук
Відділ гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства
центру суспільних досліджень

Системні воєнні злочини, тотальне порушення гуманітарного права, зокрема в Київській області (у Бучі, Ірпені, Гостомелі, Бородянці, Макарові та інших населених пунктах), а також у Чернігівській, Сумській, Харківській, Донецькій (особливо в м. Маріуполі), Луганській, Миколаївській, Херсонській, Одеській та інших областях України, тимчасова окупація частини території, цілеспрямоване руйнування інфраструктури, які РФ вчинила та продовжує вчиняти під час її широкомасштабного збройного вторгнення в Україну, шокували не лише українське суспільство, а й усю світову громадськість.

РФ вчиняє в Україні умисні злочинні дії, що відповідно до Римського статуту¹ мають ознаки воєнних злочинів та злочинів проти людяності – це, зокрема, убивства, тортури, нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми сексуального насильства, позасудові страти, викрадення, захоплення заручників, депортація, знищення об'єктів цивільної інфраструктури, привласнення майна та інші дії проти цивільного населення тощо.

Наразі дані про ці злочини мають бути оперативно зібрані, відповідним чином задокументовані. У подальшому це уможливить здійснення правосуддя, відновлення справедливості для громадян України, які стали жертвами внаслідок розпочатої РФ воєнної агресії проти нашої держави.

Тобто фіксація подій, що мають ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності, учинених РФ в Україні, є необхідною задля:

- досягнення справедливості та притягнення до невідвратної відповідальності керівництва РФ та всіх винних у цих злочинах;
- гарантування ефективного правосуддя задля запобігання скоєнню нових подібних злочинів;
- встановлення правди (істини), що є конче необхідним для подолання наслідків психотравмівних ситуацій на індивідуальному та національному рівнях в українському суспільстві;
- інформування міжнародної спільноти з метою запобігання дезінформації та замовчуванню фактів про вчинені РФ зазначені злочини;
- посилення юридичної позиції Української держави в розслідуваннях, судових процесах на національному та міжнародному рівнях;
- застосування комплексу важелів і посилення тиску на країну-агресора на міжнародному рівні;
- оцінювання завданих державі та громадянам збитків унаслідок широкомасштабної збройної агресії РФ проти України.

¹ Див.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Під час документування подій, що мають ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які РФ вчинила в Україні, максимально ефективними є форсовані дії правоохоронних та безпекових органів і синхронна з ними діяльність правозахисних організацій (національних, міжнародних), професійних об'єднань адвокатів, правників, спеціалістів з міжнародного гуманітарного права, незалежних ЗМІ.

У державній системі документування подій, що мають ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених РФ в Україні, створено низку механізмів, серед яких: Міжурядова платформа для збору доказів для захисту та представництва України в Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ)² та Міжнародному суді ООН; онлайн-платформа належного документування скоєних РФ в Україні воєнних злочинів, започаткована Офісом Генерального прокурора³ задля збирання та збереження відповідної інформації з метою надання доказів до Міжнародного кримінального суду (МКС) у Гаазі та національних судів, а також до спеціального міжнародного суду (трибуналу) після його створення. Передбачено, що представники правозахисних організацій, експерти у сфері прав людини та всі, хто має інформацію про факти скоєння перелічених на порталі злочинів або стали їх жертвами чи свідками, можуть надсилати її у встановленій формі.

На сьогодні задля можливості збирання фактів і доказів щодо скоєних РФ у нашій країні злочинних діянь, котрі мають ознаки воєнних злочинів та злочинів проти людяності, створено низку *коаліцій правозахисних організацій*. Зокрема, 16 провідних правозахисних організацій України започаткували Коаліцію документування воєнних злочинів «Україна. П'ята ранку/Ukraine. Five AM Coalition»⁴, до якої увійшли: Центр прав людини ZMINA, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Ukrainian Legal Advisory Group, Регіональний центр прав людини, Медійна ініціатива за права людини, Інститут миру та порозуміння, ГО «Крим-SOS», Кримська правозахисна група, БФ «Восток-SOS», Центр «Соціальна дія», Адвокатська дорадча група, Харківський інститут соціальних досліджень, Фондація DEJURE, Truth Hounds та ін.

Крім того, після широкомасштабного збройного вторгнення РФ в Україну, що сталося 24 лютого 2022 р., була створена глобальна ініціатива «Розірвати коло безкарності за воєнні злочини Росії» («Трибунал для Путіна»)⁵. Її засновники – Українська Гельсінська Спілка з прав людини, Харківська правозахисна група та Центр громадянських свобод. Мета – «притягнення до відповідальності за міжнародні злочини у рамках збройної агресії РФ проти України». У складі ініціативи – 20 організацій. Крім засновників, працюють Truth Hounds, La Strada, Міжнародна благодійна організація «Екологія – Право – Людина», Івано-Франківська обласна організація «Молода Просвіта», Чугуївська правозахисна група, Північна правозахисна група, Черкаський правозахисний центр, Херсонський обласний фонд милосердя та здоров'я, Херсонське відділення КВУ, Одеська обласна організація Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України»,

² Див.: URL: <https://humanrights.gov.ua>

³ Див.: URL: <http://warcrimes.gov.ua>

⁴ Див.: URL: <https://helsinki.org.ua/activities/koalitsiia-ukraina-5-ranku/>

⁵ Див.: URL: <https://www.prostir.ua/?news=trybunal-dlya-putina-hlobalna-initsiatyva-rozirvaty-kolo-bezkarnosti-za-vojenni-zlochyny-rosiji>

Громадська організація «МАРТ» у Чернігові та ін. Спільними зусиллями кількох десятків громадських організацій вже задокументовано та внесено до загальної бази ініціативи понад 1 тис. випадків злочинів, які РФ вчинила в усіх регіонах України, котрі стали об'єктами нападу. Усі ці випадки мають ознаки злочинів згідно з Римським статутом МКС (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини).

Проект «Харківський трибунал. Нюрнберг-2022»⁶ також має на меті фіксацію злочинів російської армії проти мирного населення України.

Завдання правозахисного сегмента громадянського суспільства – документування злочинів, правовий захист жертв, підготовка позовів до ЄСПЛ, МКС та інших міжнародних судових органів, навчання журналістів і волонтерів роботи зі свідками під час збирання даних.

Представники організацій громадянського суспільства (ОГС) зосереджуються на чіткій документації та класифікації злочинів, належному юридичному оформленні зібраних матеріалів. Юристи системи безоплатної правової допомоги (БПД) та адвокати також долучаються до цієї роботи. Представники Асоціації правників України (АПУ) та Міжнародної асоціації юристів (МАЮ), збираючи та документуючи злочини, вчинені РФ на території України, застосовують спеціальну програму eyeWitness to Atrocities. Вона розроблена для швидкого передавання інформації в МКС, який уже проводить розслідування злочинів, пов'язаних з воєнною агресією РФ в Україні, та апробована з 2014 р. під час збирання доказів на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

Внесок правозахисних та інших професійних ОГС в документування умисних злочинних дій, що мають ознаки воєнних злочинів та злочинів проти людяності, є цінним з огляду на моніторингову, експертну та практичну діяльність цих організацій у сфері прав людини, взаємодію з міжнародними організаціями, міжнародними неурядовими організаціями. Це дає змогу акумулювати досвід ОГС у документуванні пов'язаних із війною та окупацією злочинів, учинених РФ з 2014 р., та з позицій міжнародного гуманітарного права підготувати позови до міжнародних судових інституцій.

Важливою є експертно-аналітична взаємодія ОГС з органами влади. Так, експертна рада при Міністерстві реінтеграції тимчасово окупованих територій України, у складі якої є представники правозахисних організацій, працює над удосконаленням державної системи моніторингу та документування порушень прав людини, міжнародного гуманітарного права тощо, вчинених під час збройної агресії РФ і тимчасової окупації частини українських територій.

Важливою є безпосередня участь правозахисного сегмента громадянського суспільства у справі документування воєнних злочинів. *Саме правозахисні організації мають високий рівень довіри в суспільстві, зокрема в гостро чутливих питаннях для громадян, які зазнали насильства, катувань, згвалтувань або стали їх свідками.* Такі організації, збираючи дані та свідчення жертв, поєднують методи психологічної, правової, реабілітаційної підтримки постраждалих, що сприяє зниженню наслідків психотравмивного впливу. *Це має особливе значення для тих жертв і свідків, які не готові надавати інформацію представникам правоохоронних, безпекових та судових органів, не відчувають достатніх гарантій*

---

⁶ Див.: URL: <https://www.nurnberg2022.org/>

безпеки. Низка організацій ініціювала анонімне збирання свідчень жертв та свідків злочинів. Щоправда, у таких випадках ускладнюються належне юридичне оформлення та відкриття проваджень правоохоронними органами. Вочевидь ОГС не мають повноважень правоохоронних органів щодо проведення оперативно-слідчих та інших дій, не заміняють традиційні методи правосуддя.

Документування злочинів РФ становитиме доказову базу для подальших судових процесів на національному та міжнародному рівнях, подання численних позовів щодо комплексу злочинів, пов'язаних з війною та окупацією. Слід урахувати, що на сьогодні не визначено ключовий орган щодо подальших судових процесів проти РФ на міжнародному рівні. Тому залучаються всі відповідні міжнародні інстанції та водночас обговорюється створення спеціалізованого судового органу (трибуналу), що розглядатиме злочини, скоєні РФ під час широкомасштабної воєнної агресії проти України.

Отже, завдяки спільним зусиллям із документування злочинів, які докладають правоохоронні та безпекові державні органи України разом із широким колом міжнародних організацій і держав, а також професійним сегментом ОГС, в інформаційному просторі постійно присутні повідомлення про злочини РФ та її військових, що, до певної міри, гарантує стабільне фокусування уваги на них. Тому документування злочинних діянь російських окупантів, що мають ознаки воєнних злочинів та злочинів проти людяності, у якому беруть участь уповноважені органи влади та структури громадянського суспільства, додає легітимності зібраному масиву даних. Разом із тим, досягти ефективних результатів у сфері системного методичного документування зазначених злочинів, вчинених РФ на території України, можна за умови:

1) залучення до цієї роботи достатньої кількості вітчизняних та міжнародних фахівців, консультантів від ОГС, які обізнані з вимогами і стандартами міжнародного гуманітарного права, методологією, протоколами збирання даних, їх верифікації тощо та спроможні використовувати їх у практичній діяльності;

2) узгодженої взаємодії громадського сектору з органами влади за належної координації та співпраці всіх суб'єктів процесу, зокрема на етапі збирання фактів, а також під час систематизації та аналізу задокументованих даних про злочини;

3) надання практичної правової допомоги жертвам злочинів, належної професійної підготовки позовів до правоохоронних і судових органів України із внесенням даних про них у реєстри та ін., а також позовів до міжнародних судових інституцій;

4) експертного внеску ОГС в напрацювання моделі відшкодування, компенсаційних виплат громадянам, які постраждали від злочинів з боку РФ, у контексті забезпечення права на справедливість;

5) здійснення моніторингу та документування представниками ОГС усього спектра вчинених РФ в Україні злочинів, які мають ознаки порушень прав людини та норм гуманітарного права, воєнних злочинів, що, своєю чергою, сприятиме відновленню справедливості та встановленню правди (істини);

6) установа правди (істини) і всебічного інформування українського суспільства та світової громадськості про факти воєнної агресії та злочини РФ в Україні.

Задокументовані дані становитимуть основу для звітів з різним ступенем розкриття персональної інформації про жертв і свідків злочинів. Доцільним може бути створення своєрідного історичного звіту про злочини проти людяності та

воєнні злочини, скоєні країною-агресором в Україні, що також буде внеском у відновлення справедливості для жертв розв'язаної РФ війни проти Української держави та українського суспільства загалом.